

קהילת קדושי ישראל

דברי תורה

לפרשת בשלח – תשע"ב

קרית גת

הפרדס 43

פרשת בשלח

עמלק וואקום לחוסר מוסריות-מעורבות חברתית.

להווי ידוע, כי האתיקה של הפילוסוף עמנואל קאנט מבוססת על רעיון החובה של המוסר האוניברסאלי. לאמור, קיים צו מוחלט הדורש מהאדם לכוון מעשיו ופעולותיו על פי עקרון תבוני. הצו דורש מהאדם ליצור אוניברסליזציה של פעולותיו: בלשונו של קאנט: 'עשה מעשיך רק על פי אותו הכלל המעשי אשר, בקבלך אותו, תוכל לרצות גם כן כי יהיה לחוק כללי'.

בכדי לבחון אם מעשיי הם מוסריים עלי לשאול: האם מותר לגנוב? או לחילופין, לשקר? להפר הבטחות או להיות אגואיסט ולחשוב רק על העצמי?

התשובה חד משמעית לא!

כל אלה אינם מעשיים מוסריים. וזאת משום שבעטיים של מעשים הללו, לא תהיה ערבות הדדית ולא תהיה חברה וחברה כזאת לא תוכל להתקיים. באשר זאת, כל מעשה, הטומן בחובו פגיעה בחוק הכללי המעשה יהפוך ללא מוסרי. בעוד שעבור קאנט מעשה זה תלוי ברצונו הטוב של האדם. במאמר זה נטען, בניגוד לקאנט (הטוען שמעשה שלא נעשה מתוך תחושת החובה המוסרית אלא מתוך הנטיות יוכל אולי לתרום לאושר הכללי, אבל יהיה נטול ערך מוסרי) מעשה יכול להיות מוסרי אף אם האדם ממלא חובה דתית מפני שהקב"ה ציווה אותי למשל 'ואהבת לרעך כמוך'. לאמור, יהא מקורו של המעשה אשר יהיה, הפרמטר המגדיר את המעשה למעשה מוסרי הוא היכולת של הסובייקט- היחיד לפעול לא על פי נטיית הלב, אגו, יצרים או ציווי חיצוני, אלה המעשה הטומן בחובו את אתוס האחריות הקולקטיבית- חברתית. מעשה המביא בחשבון את המכלול קרי דאגה אמיתית לבני האדם ל"אחר" במטרה להגן עליו למשל: מפני אלימות, חוסר צדק, גנבה, רמאות ואנרכיה, הזנחת חלק מהאוכלוסייה החלשה ללא מענה הולם זה מעשה מוסרי.

מול הראייה האגוצנטרית-אינטרסנטית שזאת מציאות של עמלק. עמלק שבמהותו אינו מוסרי. הספור במלחמת עמלק בישראל מלמדנו לא על חוסר מוסריות של עמלק אלא על חוסר מוסריות של עם ישראל ברפידים. כותבת התורה 'ויבא עמלק, וילחם עם ישראל ברפידים' (שמות יז ח)

נשאלת השאלה מדוע העמלקי תקף דווקא ברפידים?

תשובה לשאלה זאת שמעתי מפי מורי הרב יעקב מדן שליט"א. בני ישראל ברפידים, צמאו למים מאוד. בשלב הזה העם פועל בצורה אגוצנטרית כל אחד חושב רק על עצמו ומשפחתו ומתוך כך הם מבקשים מים. משה הלך מחוץ למחנה, אל הצור בחורב, מרחק הליכה של יום שלם. בהגיעו לצור חורב משה מכה בסלע הסלע מוציא מים שהפכו לנחל. כשבני ישראל ראו את מי הנחל מתקרבים מרחוק, החזקים שיכולים ללכת מהר, רצו מהר לכיוון המים והתחילו לרוות את צימאונם, והחלשים נשארו מאחור. וכשעמלק ראה אנשים חלשים מאחור – הוא מייד ניצל את ההזדמנות ומתנפל עליהם.

זהו שכתוב טוען מורי הרב מדן 'ויזנב בך כל הנחשלים אחרך, ואתה עייף ויגע' (דברים כה יח) נמצאנו למדים איפוא, שיותר שהפרשה מלמדת אותנו על חוסר המוסריות הטוטלית של עמלק היא מלמדת אותנו שהתנהגות לא מוסרית (חוסר מעורבות חברתית ודאגה לחלש) היא אשר הולידה את עמלק.

דומה שמכאן בהקשר הזה, הבחירה של ההפטר, לפרשה זאת ניראה מובן. דבורה הנביאה מוכיחה לאותם אלה שלא גילו ערבות הדדית והעדיפו להישאר בבית. היא מוכיחה את אותם אלה העדיפו להמתקד רק ב'צבור שלהם', עם אני"ש ולא ראו לנכון להשתתף בצרתו של הצבור הכללי. בניגוד להם 'המתנדבים יָעַם בְּרַכּוֹ ה', אומרת דבורה. ברגעים שבהם היה נתון עם ישראל בצרה יש צורך להפגין סולידריות ואחריות ברצון טוב של בני האדם ובאימון הדדי. דבורה מחליטה לצאת למלחמה משום שהיה בה אימון מלא בעם שיהיו שותפים בשעת צרה.

האם העולם המערבי מיישם התנהגות מוסרית זאת?

דומה שהעולם המערבי מכיל אלמנטים סותרים ביחס למוסר. מחד גיסא, המערביות חרטה על דיגלה את אתוס התבונה על ידי הדגשת האינדיבידואליזם ומאידיך גיסא אותה חברה אינה מביעה אימון

בפרט. יתר על כן, לנוכח חוסר אימון הדדי וחשד בין אדם לזולתו חיינו ומעשינו מוכתבים, לרוב, בחוקים ובחוזים ובסוגי ניירת שונים ומשונים. ובמקומות מסוימים גם בשביל ה'כסטה' מפני תביעות משפטיות. אמנם, בדרך זאת, על רקע האינטרסים הכלכליים, הפוליטיים והאידיאולוגיים המשפיעים על הטיפול בהבדלים החברתיים, יש יתרונות עצומים; יש הגנה מפני תאוות בצע, שקר חנופה ורמאויות, באופן זה יש התמודדות בהגנה לבני מיעוטים מגדריים, דתיים, תרבותיים, מעמדיים וכו'. עם זאת דומה שכללי המשחק הללו טומנים בחובם מימד של הגולם הקס על יוצרו. באופן פרדוקסאלי, חברה המעידה במוקד את אתוס התובנה המעוגן בתפיסה של האחריות האישית מטילה ספק באתוס התבונה ורצונו הטוב של היחיד. לפחות על פי קאנט ישנה כאן חברה לא מוסרית. דומה שתהא החברה אשר תהיה, אף חברה, חברה המעגנת את חייה החברתיים רק באמצעות החוקים חברה כזאת לא תמשיך להאריך ימים. לא תוכל להתקיים לאורך זמן רק על חוקים. ואם תהיה חברה כזאת לא הייתי רוצה להיות חלק ממנה. דברים הללו אינם מחלקים בין דתיים לבין אינם דתיים אלא פרדוקס זה קיים בכל המגזרים. חברתה דתית הרוצה להתנהל בכל פינה בחייה רק על ידי חוקים הלכתיים גזרות חומרות שאינה מאפשרת אוטנומיה לרצונו הטוב של האדם המאמין משהו פגום בחרה זאת. היינו כבר בסרט הזה בעבר. "לא חרבה ירושלים אלא מפני שהעמידו דבריהם על דין תורה".

מכל מקום, מכאן יש ללמוד על חשיבות הערבות ההדדית - גם כשהחזקים רואים הזדמנות לרוץ קדימה, אסור להם להשאיר את החלשים מאחור כי זה חובה מוסרית. כלל זה התורה מנסה לחנך אותנו באמצעות מלחמת עמלק בישראל וההפטרה באותה שבת. נמצאנו למדים איפוא כדברי עמנואל לוינס:

מה פירוש הדבר להיות נתון במצור על ידי ה', מעבר לתמונה המשמשת כמשל? להיות תחת עינו הפקוחה של ה' משמע לשאת על גבך ביחידותך יחיד אחר - לשאת ולסבול - להיות אחראי על האחר הזה. כאילו היה פרצופו הנסתר של האחר ממשיך את פרצופי ומחזיק אותי ער מכוח עצם הסתרותו, מכוח האיום הבלתי צפוי שבו, הוא מאיים עלי. זו אחדותו של היחיד האחד, שאין לו תחליף, בהטלת אחריות שאי אפשר לדחותה על האחר הזה - הקרוב יותר מכל קרבה ובכל זאת לא מוכר. (עמנואל לוינס, "תשע קריאות תלמודיות", תרגום: דניאל אפשטיין, 2001)

הדרישה היא להתעלות, מעל למוכר, מעל לאנ"ש מעל לצבור שלנו כדי שלא יהיה שום ספק שהמחויבות היא אמתית ולא מתוך משיכה או היכרות כלשהי. זו העמדה הבסיסית האלוהית של האדם בתור צלם אלוהים לא משנה מיהו האחר, מאיזה שבט הוא, כל עוד מישהו זקוק לעזרה, כל עוד ישנם חלשים מאחור אם אדם במעשיו אינו לוקח בחשבון את אתוס המעורבות החברתית, מתוך דאגה לאחר ומעדיף, ובכל זאת לשון בשקט, משהו בצלם אלוהים שבו פגום. המבחן ההומניסטי-מוסרי שלנו הוא, להתגבר על הדעות הקדומות, מתוך ראייה עניינית והוליסטית ולעשות הכל, להמשיך להפוך את המקום הזה לטוב, לראוי, לשוויוני ולנעים לכולם.

מדינת ישראל קמה משום שיהודים רבים שהייתה להם אפשרות לישון בשקט, מתוך דאגה לכלל ישראל, לא יכלו לישון בשקט. בכוח זה ממשיכה מדינת ישראל לקבץ לתוכה במהרה בשמחה יהודים מכל רחבי תבל ותמשיך להתקיים לנצח נצחים בתנאי שנפעל ברוח המעורבות החברתית. ולתפארת מדינת ישראל.

שבת שלום

שרון שלום
רב קהילת קדושי ישראל